

קשר בין הון חברתי אוף-ליין לאינטראקציות למידה מקוונות

קהילה של למידה מקוונת היא קבוצת משתמשים שהתאספו במרחב המקוון כדי להשיג את מטרות הלמידה. מחקרים מצביעים על החשיבות הגבוהה שיש לאינטראקציות בין הלומדים כבסיס ללמידה חברתית. אינטראקציות מקוונות מהוות בסיס ללמידה מקוונת שיתופית, כאשר לומדים מעודדים לבחון את הידע התפיסתי הקיים וליצור ידע חדש. תפיסות למידה חברתית רואות בלמידה תהליך דיאלוגי ומתייחסות למעורבות הלומדים כתנאי הכרחי ללמידה. נטען כי ידע קיים לא רק בתוך הלומדים אל גם בשיח ובאינטראקציות החברתיות ביניהם. בסביבה המקוונת, השיח לעיתים קרובות מתנהל בדיונים א-סינכרוניים, המאפשרים למשתתפיהם לחלוק את דעותיהם עם אחרים, להרהר על דעות עמיתיהם וליטול חלק בבניית ידע משותף. סביבה מקוונת מאפשרת גם ללומדים לא כל-כך אסרטיביים ליטול חלק בדיונים ולהביע את מחשבותיהם, מה שמעשיר גם את הלמידה האישית וגם את הידע הקבוצתי הנבנה.

למונח "הון חברתי" יש הגדרות שונות. במחקר הנוכחי, הכוונה להון חברתי ברמה האישית כרשת קשרים המתאפיינת ברצון טוב, בשפה משותפת, בנורמות משותפות ובתחושת מחויבות הדדית. רשת זו מהווה ערך עבור המשתתפים בה. ההון החברתי קיים בתוך הרשת החברתית של יחסים בין-אישיים ועשוי לסייע בכמה דרכים: לבנות מחויבות ואמון הדדי; להנגיש מסלולי מידע אפשריים; ליצור ולקיים נורמות קבוצתיות.

בורדייה (Bourdieu) ופוטנאם (Putnam), שפיתחו את התפיסה של ההון החברתי, התמקדו בניתוח הון חברתי כערך של הקבוצה, המקדם את הפעילות של חבריה. בורדייה מגדיר הון חברתי כמכלול של משאבים אקטואליים ופוטנציאליים, הקשורים לרשת יציבה של קשרים ושל הכרה הדדית. נמצא כי הון חברתי קשור למגוון רחב של תוצאות חברתיות חיוביות, כמו שיפור בריאות הציבור, שווקים פיננסיים יעילים, השתתפות אזרחית גבוהה וגיוס לפעילות קבוצתית. פוטנאם הבחין בין הון חברתי מלכד, המאפיין רשתות עם קשרים חזקים, לבין הון חברתי מגזרי, המאפיין רשתות עם קשרים חלשים. הון חברתי מגשר מרחיב את משאבי המידע ומעלה את הפוטנציאל של שימוש בנכסים חיצוניים להפצת מידע.

חוקרים מבחינים בין הון חברתי ממשי להון חברתי וירטואלי. האינטרנט עשוי לשנות את טיב ההון החברתי באמצעות צמצום רמת התקשורת והאינטראקציה הבין-אישית, מעבר מקבוצות מלוכדות, המבוססות על זהויות מקומיות, לקבוצות מזדמנות, שאינן מלוכדות.

למידה היא חוויה כוללת, שבה מתערבים הממד הממשי והממד הווירטואלי. אולם מרבית המחקרים שבחנו את האינטראקציה בין שני הממדים הללו התמקדו בהשפעת רשת הקשרים המקוונים על הקשרים בסביבה הממשית. נושא ההשפעה ההפוכה - השפעת הקשרים בסביבה הממשית על הקהילות המקוונות, כמעט שלא נחקר. עם זאת, נמצא, כי למפגשים חד-פעמיים פנים-אל-פנים יש השפעה חיובית ניכרת על חייהן של הקהילות המקוונות. ייתכן שאינטראקציה פנים-אל-פנים מעשירה את הקשרים המקוונים ומוסיפה להם היבטים נוספים. נמצא, כי לעיתים מפגש ממשי מעלה את רמת ההון החברתי המלכד על חשבון ההון החברתי המגשר, כלומר, מחזק את הקשר בין חברי הקבוצה, אך ההתלכדות גורמת לה להיבדל מקבוצות אחרות. כמו כן נמצא, כי

אינטראקציה בעולם הממשי עשויה לגרום להעלאת עומקם של הקשרים החברתיים, אך גם להפחתה בתדירותם, מה שבא לידי ביטוי באופן ההשתתפות בפורומים ובדיונים מקוונים.

במחקר הנוכחי ההשערה היא, כי הון חברתי מגשר קשור באופן חיובי עם דפוסים אינטראקטיביים של למידה מקוונת. המחקר בחן את הקשרים בין היכרות בסביבה הממשית לאינטראקציות בסביבה המקוונת בשתי סביבות לימודיות: בקורסים באוניברסיטה רגילה, שבה הקרבה הפיזית בין הסטודנטים מייצרת בסיס להון חברתי ממשי ורחב; בקורסים באוניברסיטה של למידה מרחוק, שבה רמת ההון החברתי הממשי נמוכה יותר. חשוב להדגיש, כי על פי המחקרים, במהלך למידה מקוונת, רמת האינטראקטיביות באינטראקציות שבין הסטודנטים קשורה באופן ישיר לתוצאות הלמידה. במחקר הנוכחי האינטראקטיביות נבחנה בשלוש רמות ניתוח: אישית, דיאדית וקבוצתית. ההשערות של המחקר היו:

א. רמת האינטראקטיביות של הלומד ברמה האישית קשורה באופן חיובי לרמת ההון החברתי המגשר שלו.

ב. רמת האינטראקטיביות שבין לומדים בזוגות גבוהה יותר אם קיים ביניהם קשר ממשי.

ג. רשת האינטראקטיביות המקוונת וההון החברתי הממשי משמשים כתחליף האחד לאחר. השערה זאת נסמכת על המחקרים המראים, כי המפגשים הממשיים בין חברי הקהילה המקוונת עשויים להעלות את המוטיבציה של המשתתפים בקבוצה, אך הם מפחיתים את היקף התוכן המקוון הנוצר.

ההשערות הללו אוששו במהלך המחקר.

אינטראקציה בין זהויות וקהילות מקוונות לבין זהויות וקהילות ממשיות משנה באופן מהותי את הרכב ההון החברתי, שהוא משאב חשוב המשולב באינטראקציות בין-אישיות. לפי תפיסה זו, למידה המתוכננת על ידי האינטראקציות בין הלומדים ונסמכת עליהן מקשרת בין למידה להון חברתי. במהלך אינטראקציות חברתיות ההון החברתי משכפל עצמו וגם משפיע על הלמידה.

במחקר המתואר נבחן הקשר האפשרי בין הון חברתי ממשי לאינטראקציות וירטואליות של למידה מקוונת. המחקר הראה, כי קיים קשר חיובי בין אינטראקציות לימודיות גם ברמה האישית וגם בתוך זוגות של לומדים לבין רמת ההון החברתי הממשי. העלאת ההון החברתי בסביבה הממשית מעלה את רמת האינטראקציה של הלומד ובכך עשויה לשפר את תוצאות הלמידה המקוונת.

עם זאת, אישורה של ההשערה השלישית מצביע על כך, כי ברמת הקהילה ההון החברתי הממשי ורשת האינטראקציות המקוונות מחליפים אלה את אלה: אינטראקציות של למידה מקוונת של לומדים שאינם מכירים אחד את השני אוף-ליין נוטות להיות טובות יותר מאשר האינטראקציות בקבוצות לומדים שיש ביניהם היכרות קודמת. עם זאת, גם לומדים ללא היכרות מוקדמת הצליחו ליצור רשת קשרים ענפה ומגוונת. ניתן להסביר את מנגנון של ההחלפה בין אינטראקציות ממשיות לאינטראקציות וירטואליות באמצעות 'תיאוריית השתיקה' שפותחה בהקשר של לימודי תקשורת, לפיה אנשים נוטים לשתוק כשהם סבורים כי דעותיהם שייכות למיעוט. לכן, היכרות מוקדמת במסגרת רשת קשרי ההון החברתי הממשי עלולה לפגוע ברמת ההשתתפות בדיונים מקוונים. ממצאי המחקר מצביעים, אפוא, הן על ההשפעה החיובית של ההון החברתי הממשי על הלמידה המקוונת והן על הסכנות הטמונות בקשרים חזקים וסגורים של הון חברתי אוף-ליין. נמצא גם, כי

במסגרות הלמידה המקוונת, שבה לא ניתן לערוך מפגשים אוף-ליין, ניתן במקום זאת להשקיע בפיתוח אינטראקטיביות מקוונת.

התקציר מבוסס על המאמר :

Kent, C., Rechavi, A., & Rafaeli, S. (2019). The relationship between offline social capital and online learning interactions. *International Journal of Communication*, 13, 26.